

Szemes Péter

Bellosicsról, Bellosicstól

(Két hiánypótló kötetről)

Sokat árul el egy közösségről, hogy miként viszonyul saját múltjához, mennyire tartja számon történelmét, becsüli és őrzi tárgyi emlékeit, kultúráját, hogyan sáfárkodik az elődök rá bízott szellemi örökségével, és tiszteli meg azok emlékezetét, akik ezt a hagyományt megteremtették, gazdagították, nekik továbbadták. E tekintetben a lendvai magyarság büszke lehet az elmúlt évek eredményeire, hiszen egyre inkább formálódóban van itt azon jeleseknek a kultusza, akik életműve viszonyítási pontként állhat a maiak előtt, s akik végre érdemesültek rá, hogy alakjukat szoborként, nevüket közterületek elnevezésében, munkájukat pedig tisztelgő kötetekben is megörökítse a hálás utókor. Nemcsak azért, mert magyarként, de mert a város szülötteiként vagy polgáraitként alkottak maradandót, és vitték el a település, az itt élők jó hírét a nagyvilágba. S mivel dicsőségük korokon átsugárzó fénye mindenkire egyaránt hull, és minden lendvainak, minden muravidékinek utat mutat, a szombathelyi Pável Ágostonhoz hasonlóan, valójában két nemzet büszkeségei ők: magyaroké és szlovéneké egyaránt.

Az elkötelezett újralfedező és értékmentő munka gyümölcseként a közelmúltban egy újabb név merült fel a feledés homályából, és nyerte el az őt megillető megbecsülést, méltó helyét a lokális pantheonban. Bellosics Bálint, a kiváló néprajzkutató és pedagógus, noha nem a városban látta meg a napvilágot, mint idősebb kortársa, Zala György, ám itteni kötődésének köszönhetően Lendva éppúgy magáénak tudhatja őt, mint a közeli Rédic, vagy életének és működésének meghatározó helyszíne, Baja. Így nem véletlen, hogy 2013-ban, születése napján (október 10.), több programmal is emlékezett rá a helyi közösség, melyek közül a két legfontosabb: Király Ferenc róla készített szobrának felállítása (és az ehhez kapcsolódó kamarakiállítás a Színház- és Hangversenyterem előcsarnokában), illetve egy tudományos konferencia megrendezése volt. Utóbbi anyagát fogja össze, valamint Bellosics irodalmi munkásságának tetemes részét tekinti át az a két 2014-es hiánypótló kötet, melyek jelentősen hozzájárultak az életmű fehér foltjainak eltüntetéséhez, a kultusz építéséhez. Mindkettő Halász Albert szerkesztésében jelent meg, aki az elmúlt időszakban rendkívül sokat tett az említett közös kincsek közül minél több felszínre hozásáért, megismertetéséért és közösségi elfogadtatásáért, és nyilvánvalóan erkölcsi kötelességének is tartotta az úgy az etnográfiai kutató-, mint a szépirodalmi alkotómunkában vállalt és vallott elődének tekintett szerző oeuvre-ének mind teljesebb feltárását és közreadását is.

A tudományos emlékülésen elhangzott előadások szerkesztett változatai a lendvai könyvtár gondozásában láttak napvilágot. Az ugyancsak hommage-jellegű¹, *Bellosics Bálint tiszteletére* című

¹ A mellszobor avatása alkalmából, 2013-ban, a Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség kiadásában már megjelent Halász Albert *Hommage á Bellosics Bálint* című kétnyelvű, gazdag jegyzetapparátussal ellátott, monografikus kötete.

kiadvány alapvetően a néprajzra koncentrált, így nem tartalmazza sem a tanácskozást megnyitó polgármesteri köszöntőt, sem Göncz László történeti felvezetését a korabeli Alsólendva viszonyairól. Ám mégsem nélkülözi a társdiszciplínák felé való kitekintést, hiszen Kiss Gábor könyvtárigazgató – e minőségében Halász Albert zalaegerszegi kollégája –, illetve a Mohos Mária-Majdán János pécsi földrajztudós-történész házaspár kapcsolódó szövegei is színesítik, gazdagítják a kötet anyagát. Melynek felütésében a szerkesztő bevezető-, felvezető-igényű írása az életrajz rövid vázlatával mellett arra a kérdésre keresi a választ: miért feledte el az utókor Bellosicsot? Több okot is említ, melyek mindegyikével csak egyetérteni tudunk: a fővárostól és a nagyobb kultúrcentrumoktól viszonylag távol kibomló oeuvre-t, a korai halált, a napi pedagógus-robot tudományos munkát gátló hatását, hogy ennek következtében kevesebb idő maradt a tervezett gyűjtések megvalósítására, a felgyűjtött matéria alapos feldolgozására és bemutatására, kiadatlan alapozó művét, hogy nem lévén akadémikus ember, kapcsolatai és publikációi ellenére kevés szakmai figyelem irányult rá, s végül: a szocializmus építőinek szándékolt mellőzését (ami származása, házassága révén természetszerűleg érte őt nemzetiségiként és jelentősen gátolta a kultusz kibontakozásának lehetőségét – gyermekei is korábban a könnyebb érvényesülés miatt változtatták nevüket Báldyra).

Hála József gazdag jegyzetanyaggal ellátott tanulmányában (*A magyar néprajztudomány Bellosics Bálint működése idején*) a hazai pozitivisták etnográfia indulását és kibontakozását, érdeklődésének irányait, intézményi és szervezeti hátterének formálódását festi mintegy tablóként Bellosics arc képe köré. Kiváló összefoglalásából így nyilvánvalóvá válik, milyen is volt az a tudományos milió, mely a zalai fiatalember, budapesti diák, majd bajai pedagógus gyűjtőmunkáját ihlette, meghatározta, s a szaktársak eredményei milyen „kihívások” elé állították. A Kecskeméti Katona József Múzeumban található hagyatéki anyag alapján az intézmény munkatársa, Székelyné Kőrösi Ilona Bellosics kortársait mutatja be, a mentor Herrmann Antaltól a keszthelyi Sági Jánoson át Batty Zsigmondig, Madarassy Lászlóig, Herman Ottóig és Kada Elekig, valamint kitekint gyűjtési módszerének jellegzetességeire (így a rajzolás és fényképezés mellett a népdalok kottázására), és szól az ugyancsak náluk őrzött, kéziratos *Kis Ethnographia* című néprajzi olvasókönyvről is. Herman és Kada eltérő gyűjtőmetódusának leírása kiváló átkötés – s ez a kötet szerkesztőjét is dicséri – a Göcseji Múzeum etnográfusa, Marx Mária *Mi az igazság?* című dolgozatához, melyben a zalai és vasi vendek két kutatóját, Gönczit és Bellosicsot állítja szembe egymással. Szimpatikus tudományos hozzáállás, hogy noha a szerző inkább előbbivel foglalkozott, nem billen el a mérleg nyelve, vagy ha igen, inkább az emberségesebb, barátságosabb Bellosics felé. Ahogy a pusztai életet jó szervezőmunkájának és népszerűségének köszönhetően gyorsan és látványosan kutató „sztár”, Herman és a pásztorok közt szívesen időző kecskeméti polgármester, Kada az alföldi pásztorok világán, éppúgy különbözött össze a zalai-vasi vendek szokásain a „Tótországból idekerült”, ám a témát mégis elsőként feldolgozó Gönczi és a közöttük cseperedő, nyelvüket – édesanyja származása miatt is – jól beszélő Bellosics. A különbség, hogy míg az első két tudós baráti viszonyt ápolt, Gönczi és Bellosics nemcsak szakmai, de lehetséges emberi kapcsolatát is megmérgezte a köztük kibontakozó vita, melynek apropója az volt, hogy az idősebb pályatárs hozzá nem értéssel, plagizálással vádolta meg a bajai tanítót, annak *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* sorozatban megjelent *A Zala-és Vas-megyei vendek* című írásáról szóló kritikájában (Gönczi nyilván megsértődött, hogy egyrészt nem őt kérték fel a pénzes munkára, másrészt Bellosics hivatkozás nélkül „idézett” tőle, Bellosics pedig a személyeskedő hangnem miatt).

Egy másfajta gyűjtemény – a SZTE Klebelsberg Könyvtárában őrzött Herrmann Antal-hagyaték – alapján a fentit ellenpontosító kapcsolatot mutat be a „*Szeretett tanár úr!*” – „*Kedves barátom!*” című tanulmány. Szerzője, Simon András, a SZTE docense már a címválasztással – Bellosics leveleinek megszólításával – érzékletesen utal arra a folyamatra, miként ért kollegiálissá, majd nemesült barátsággá mester és tanítvány viszonya. Herrmann, a hazai etnográfia egyik alapító atyja, a budai állami tanítóképzőben oltotta végzetesen, életre szólóan ifjú zalai diákja szívébe a néprajz szeretetét és

igazi mentorként mindvégig egyengette útját, segítette kutatásaiban, publikációi elhelyezésében (az említett *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből* sorozatba is ő szervezte be), a Néprajzi Társaságban végzett munkájában. Köszönetként Bellosics, akinek „tanárának tett diákkori ígérete élete programjává lett”, igyekezett méltóvá válni a bizalomra, népszerűsítette mestere kutatásait, sőt maga is segítette szülőföldje és későbbi otthona környékén tett – elsősorban a cigánysággal kapcsolatos – megfigyeléseivel, szakkönyveket, -folyóiratokat kért tőle, hogy képezze magát, míg az ő jelentősebb dolgozatairól ismertetéseket írt a helyi lapokba. Ám ezen túlmenően élete fontosabb eseményeiről, fordulóiról is tájékoztatta, szükség esetén tanácsot kért tőle – levelezésük így a szakmai kapcsolat mellett a személyesség jegyét is magán viseli, s az életmű jövőbeli kutatóinak e tekintetben is számos fontos adalékkal szolgálhat.

A vajdasági – immár nyugalmazott – nyelvész és etnográfus, Silling István, a dél-alföldi nemzeti-ségi folklór és tárgyi néprajz kutatójaként és gyűjtésszervezőként vizsgálja Bellosics tevékenységét, különös tekintettel a bácskai utakra, a délszláv népszokások (mint a karácsonyi polazsenik fogadásának hagyománya) rögzítésére, a helyi múzeumalapítási erőfeszítésekre. Kiemeli úttörő és máig meghatározó dolgozatait is a sokác szántalpas gabonatarató hombárokkal, tűzszerszámok őrzésére szolgáló zacskókkal (ún. hálákkal), fejes guzsalyokkal, illetve fogazott élű sarlókkal kapcsolatban. A bajai működés éveit Majdán János bontja ki még bővebben. Főként arról a sajátságosan sokszínű környezetről ír, melybe a fiatal pedagógus 1892-ben megérkezett, s melyet haláláig a sajátjává élt. Felhívja a figyelmet arra a széleskörű közéleti működésre is, melyet Bellosics az itteni értelmiség tagjaként szinte természetszerűleg fejtett ki (ebből egyébként az is kitűnik, milyen mérhetetlen távolságban van a mai, ún. entellektüel réteg az akkortól, hogyan mutattak ők példát lokálpatriotizmusból, hazaszeretetből, miként munkálkodtak saját erőből, lelkesedéssel egy-egy város fejlődésén). Hogy csak egy dolgot említsünk: az önkéntes szabadművelődési líceumi előadások egyik megálmodója volt, melyekben a később felfejlődő, majd a kommunizmus térhódításával felszámolt népfőiskolai mozgalom előképét láthatjuk. Mohos Mária a táj ihlető szerepét mutatja be Bellosics munkásságában, végül Kiss Gábor azt a hagyatéki anyagot, mely az 56-os helytállásáért meghurcolt tudós könyvtáros, Fülöp István, Bellosics lányával, Báldy Flórával felvett és ápolt kapcsolatának köszönhetően került az intézmény birtokába. (Fülöp maga is írt Bellosicsról és az ő terve volt a nevezetes zalaiakat megismertető, népszerűsítő programsorozat mellett a megyei könyvtár előtti téren kialakítandó, sajnos álmokként megmaradt, Göcseji Helikon liget és szoborpark megvalósítása is.)

A lendvai szobron, a zalaegerszegi, bajai és rédicsi tisztelgő táblán, illetve utóbbi település kultúrházának nevével, s az említett köteteken túl, egy gyűjteményes kiadvány is szolgálja Bellosics emlékezetének fenntartását. Halász Albert lelkiismeretes munkájának köszönhetően, az ő szerkesztésében és bevezető írásával, a Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség kiadásában, ugyancsak 2014-ben látott napvilágot a *Bellosics Bálint poézise* című könyv. A tetszetős kivitellű, nagyalakú kötet voltaképpen a szépíróként is alkotó néprajzkutató ilyen jellegű szövegeiből ad bő válogatást, az 1887 és 1899 közötti évekből. Az eredeti mellett Bárd., Szombatfai, illetve Szombatfay B(álint) álnéven is publikáló szerző közléseiből – melyek először főként a *Muraközben*, később az *Alsó-Lendvai Híradóban*, annak *Szépirodalmi közlöny* című mellékletében, a *Magyar Hírlapban*, a *Muraszombat és vidék*ében jelentek meg – nemcsak literátori pályájának íve húzható meg, nemcsak stílusának finomodása, gondolkodásának, világképének változásai követhetők nyomon, de az is nyilvánvalóvá válik, hogy erősen hatottak rá az irodalmi hagyományok és a kortárs irodalom, illetve érdekes figyelni, hogy szenvedélyes etnográfusként hogyan dolgozta fel művészeti eszközökkel szűkebb pátriája megismert, megtapasztalt történeteit, azaz hol és hogyan választotta el az író-szerepet a tudóstól. Mindezt ráadásul éppúgy megtehetjük Halász Albert lendületes kísérelődolgozatának megállapításait vezetőül hívva, mint a jó érzékkel a *Melléklet*be emelt cikkek, mikrofilm-másolatok szövegeire, a primer textusokra hagyatkozva. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy egyik sem

nyújt teljes és mindent átfogó képet, de terjedelmi és más okokból nem is törekedhet rá, hiszen a cél eleve nem összkiadás volt, hanem fontos és jellegzetes szemelvények megosztása, megismertetése, nem beszélve arról, hogy – megfelelő szignálás és egyéb segítő adatok, egyértelmű utalások hiányában – ma már filológiai alapossggal sem lehet utánajárni annak, hogy egy-egy „tárczának” ő volt-e a szerzője vagy sem. Jól példázza mindezt, hogy még a hagyatékból előkerült, önmaga által összeállított kéziratok közleményjegyzék is sokhelyütt pontatlan és hiányos, sőt az álnevek is lehetnek félrevezetőek (a *Muraköz* Bálintfalvi-ja vagy B. B.-je mögött akár ő is rejtőzhet). Talán erre, a könyvnek a kedvezőbb új fejleményekkel beálló folytathatóságára utal a szövegek sorát záró, palimpszeszt-szerűen kivakart Vége felirat is...

Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, ami hűen tükrözi vidékünk akkori szellemi távolságát a fővárostól és az ország nagyobb kultúrcentrumaitól, hogy még úgy is, hogy – amint Halász Albert írja – „Bellosics Bálint szépirodalmi szövegei pályájának első fázisába tartoznak” és az „útkeresés, az ujjgyakorlás jellemzi őket”, „az egyik legjelentősebb poétája, fordítója, (...) helyi írója volt a csáktornyai és az alsólendvai térségnek, akit a főváros jelentősebb lapjaiban, folyóirataiban is közöltek”. S igazat kell adnunk a szerkesztőnek abban is, hogy írásainak „fontosságát, írói jelentőségét főleg a helyi témákból merített egyedi tartalmak növelik”. Hasonlóan egyébként ahhoz a vele egykorú, szintén segédtanítóként élményt, tapasztalatot gyűjtő Gárdonyihoz, aki – a Göre Gábor-levelek mellett – éppen *Az én falum* népi zsánereivel, rövid, néhol szomorkás novelláival vívott ki magának országos ismertséget. Bellosics ezirányú tehetsége, irodalmi oeuvre-e nyilvánvalóan nem mérhető Gárdonyiéhoz, de még a kor más, közepesebb írójához sem, mint mondjuk megyebeli földijé, a méltatlanul elfeledett Rákosi Viktoré, aki az ifjabb pályatárs indulásakor már több önálló kötettel rendelkezett (*Verőfény*, *A bujtogatók*), mégis érték. Fejlődésének jót tett – noha mindig is írt verseket –, hogy írásművészete végül inkább a prózában teljesedett ki. Lírja ugyanis sajnos nemcsak rendkívül modoros, de a rokokósan sok „Oh”-val meglehetősen avított is, sőt, az olvasó bizonyosan elmosolyodik, ha ilyen sorokat lát a bontakozó szimbolizmus idején, röviddel Ady fellépése előtt:

„Oh, hogy égett egykor, oh, hogy tüzelt, lángolt
Érettetek lelkem – üdvöt osztó láng volt! –
Kicsike vidékem falui, tanyái;
Oly nehezen tudtam tőletek elválni!

Szeretlek, imádlak, most is úgy, mint régen –
Oh, de bocsássatok, nézzétek el nékem,
Hogy szépségtek nem vonz, hangotok nem bájol,
Hogy jobb itten nekem, hogy jobb itten – távol! --

Néked, – ki elbirád feledtetni vélem,
Hová visszavágytam – sugaras vidékem:
Neked szívem, lelkem, néked boldogságom,
Kicsike munkámat tenéked ajánlom! –”
(*Flórának*, 1893)

Az epikát illetően más a helyzet, hiszen már az 1887 májusában a *Muraközben* publikált *A drávai halász* realisztikus tájleírása és erős lélektaniséga is azt mutatja, hogy a szerző jól ismerte a kortárs elbeszélőket (és valószínűleg jó nyelvtudása lévén, a németeket is!). És sokszor egyes kormotívumok köszönnek vissza nála, vagy még inkább: a kor jellegzetes-divatos alaptörténeteire építette fel saját szövegei vázát – utóbbi, a szeretett családját veszített, elmagányosodott férfi sorstragédiája és munkájához kötődő életfeladása jelenik meg például itt és hasonló drámai erővel, egy eszten-

dóvel később, Hauptmann *Bahnwärter Thiel*jében (*Thiel pályáőr*) is. Azzal együtt, hogy Bellosics nagyrészt szülőföldjének népi közegébe helyezte kisprózái cselekményét. S ez a lokális determináltság azt is feltételezi, hogy a közreadott írások jelentős hányada többé-kevésbé kiszínezett gyűjtés – a szépirodalmi jellegén túl tehát a néprajz, a nyelvészet számára is értékes lehet (mint az eredetmagyarázó *Nyakasháza*, *A fekete ember* című hetési kísértet-történet, a kapornaki cséplést is bemutató *A fogoly-madarak* vagy a törökkorban játszódó *A gyűrű*). Van persze kivétel is: mint a téli fővárosban kalauzoló sétanovella (*Budapesti tárcza*), de említhetnénk akár az anyaországi (*Dedek*), akár a hazánkban – Vasból munkát keresve – vándorló szlovénekről (*A goricsanecz*) szóló textusokat, vagy a főként délszláv *Daniczát*, illetve a német miliójú *Trinknicht Villibaldot* is. Ugyancsak itt kell megemlítenünk a szépirodalom és a különböző tudományterületek határán billegő tárcákat (*A Csicsa*, *Madárvilág tavasszal*, *...Szebb hazába megy vigadni a madár...*), valamint a vadászsztorikat (*Az orvvadász*, *Hajnali lesen*, *Vadlúd-lesen*). Mindezek mellett Bellosics alkotói életművét tovább gazdagítják e könyvben nem szereplő, ám a Halász Albert írásában említett dramaturgikus szövegei, melyeket jórészt – mint egykor az iskoladrámákat vagy Csokonai *Culturáját* és *Karnyónéját* – ő is növendékeinek szánt, s talán elő is adatott velük, valamint a különböző fordítások. Utóbbiak közül a magyarított *Kocapuskások* című színdarabon túl prózai átültetései közül az 1899-ben (legnagyobb ilyen jellegű vállalkozásaként) Nagykanizsán kiadott, *Járjatok be minden földet* négy kalandos elbeszélése emelhető ki, míg a lírai magyarázatok sorában Heine *Asra* című versét és Baumbach Rudolf *Zlatorogját* kell mindenképp megemlítenünk. E másodikat akár jelképesnek is tekinthetjük, hiszen feldolgozása által a német szerző és fordításával Bellosics is a máig legismertebb szlovén mondát tette saját nemzete kincsévé.

A *Bellosics Bálint poézise* és a *Bellosics Bálint tiszteletére* című kötetek jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy a zalaiai-muravidékiek-muraköziek és a bajaiai mindenképp, de talán a tágabb közvélemény is jobban megismerje egy igazi tudós tanár, néprajzkutató és író életét, munkásságát. Halász Albert elhivatott szervezői-szerkesztői tevékenységének, valamint a konferencia-kiadvány szereplőinek és természetesen a kiadást támogatóknak köszönhetően ismét olyan érték jött létre, melyre mindannyian büszkék lehetünk, s mely nemcsak újabb fontos építőköve a kultusznak, hanem baráti kéznyújtás azok felé a délszláv közösségek felé is, akik történeteinek, szokásainak, tárgyi kultúrájának összegyűjtéséért és megőrzéséért Bellosics annyit fáradozott. Talán egyszer tőlük is méltó megbecsülést kap...

(*Könyvtár Lendva*, illetve *Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség*, 2014.)